

Verslag n.a.v. vijfde (laatste) consultatiefase (7 mei t/m 11 augustus 2019)

Ontwikkelteam Mens & Natuur

1. Achtergrond

In maart 2018 zijn 9 ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij, Mens & Natuur en Bewegen & Sport. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werkten in ontwikkelsessies per leergebied aan 1) een visie, 2) grote opdrachten 3) bouwstenen van kennis en vaardigheden voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs en 4) aanbevelingen voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Na elke ontwikkelsessie volgde een consultatieperiode waarin de ontwikkelteams inbreng verzamelen op hun (tussen)producten. In het consultatieverslag beschrijft het ontwikkelteam de keuzes die zij hebben gemaakt bij het verwerken van deze inbreng. U kunt alle tussenproducten en consultatieverslagen tot nu toe vinden op onze website: <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

Dit consultatieverslag beschrijft het verloop van de vijfde en laatste consultatieperiode (7 mei t/m 11 augustus 2019) van het ontwikkelteam Mens & Natuur: de reacties die het team heeft ontvangen en de manier waarop zij deze hebben benut om de bouwstenen vorm te geven, wordt op hoofdlijnen beschreven. Meer informatie over de aanpak van het gehele consultatieproces leest u in de bijlage bij dit document.

In de vijfde consultatieperiode is ook algemene, leergebied-overstijgende feedback verzameld. Over deze algemene feedback is een separaat consultatieverslag opgesteld; ook dat verslag is te vinden op onze website.

2. Samenvatting ontvangen feedback op de eindproducten Visie, Grote Opdrachten, Bouwstenen en Aanbevelingen Bovenbouw

In de vijfde consultatiefase hebben wij wederom van veel verschillende partijen feedback mogen ontvangen, waaronder de vakinhoudelijke advieskring, vakverenigingen, ontwikkelscholen, leraren uit po en vo, ouders, belangenorganisaties en het vervolgonderwijs. We willen iedereen die feedback heeft geleverd hartelijk bedanken voor hun inbreng.

De belangrijkste feedback die we hebben gekregen is driedig.

Ten eerste wordt door veel respondenten uit verschillende achtergronden genoemd dat het voorstel overladen is, met name voor het po. Daarom hebben wij zowel de hoeveelheid als het detailniveau van de stof teruggebracht.

Een tweede belangrijk punt was de samenhang. Deze werd door veel respondenten nog onvoldoende aangetroffen. Het team is het eens met deze feedback en heeft op verschillende manieren meer aandacht besteed aan samenhang in het uiteindelijke product.

Ten derde wordt door verschillende groepen, vooral leraren uit het vo, opgemerkt dat het ontwikkelkader, met zijn verschillende typen bouwstenen, te radicaal is en dat concepten de boventoon moeten voeren. Hier is het team niet in meegegaan omdat wij vinden dat de andere typen bouwstenen veel toegevoegde waarde hebben en onze ervaring tijdens de consultaties is geweest dat het voor de aanwezigen goed werkbaar was.

Bovenop deze algemene punten hebben we veel specifieke feedback gehad op individuele bouwstenen die we hebben afgewogen en verwerkt.

3. Aanpassingen in de Visie, Grote Opdrachten, Bouwstenen en Aanbevelingen Bovenbouw

3a. Input en/of feedback verwerkt ten behoeve van de producten

Overladenheid

Zowel vakverenigingen als leraren als de vakexperts gaven aan dat het voorstel zeer ambitieus was vanwege de grote hoeveelheid stof, met name voor het primair onderwijs. Omdat bestrijden van overladenheid één van de hoofddoelen is van het traject en we het als team bovendien belangrijk vinden dat leraren/scholen ook echt ruimte hebben voor eigen keuzes hebben we deze feedback zeer serieus genomen. We hebben alle bouwstenen in detail doorgenomen en inhoud die volgens ons niet tot de kern horen geschrapt, inhoud van po naar vo verplaatst en onnodige detaillering verwijderd.

Naast overladen, vonden veel respondenten uit het vo ook dat het programma in het po te moeilijk was voor deze leerlingen. Respondenten uit het po (ontwikkelscholen, vakexperts) gaven echter aan dat het niveau voor po-leerlingen wel degelijk haalbaar is, mits de overladenheid wordt beperkt. Daar hebben we, zoals hierboven beschreven, veel aandacht aan besteed.

Samenhang

De respondenten gaven breed aan dat de samenhang met de andere leergebieden in het product nog onvoldoende aanwezig was. Zij hadden hier geheel gelijk in omdat we als team nog niet aan samenhang waren toegekomen. We hebben inmiddels op verschillende manieren de samenhang versterkt:

- Op de mondiale thema's heeft afstemming plaatsgevonden met de verschillende leergebieden die hierop ook actief zijn. Met Mens en Maatschappij is voorbeeldmatig de bouwsteen 'duurzame ontwikkeling' uitgewerkt als gezamenlijke bouwsteen om aan te geven hoe verdere samenhang op de mondiale thema's er in de toekomst uit zou kunnen zien.
- Wederzijdse samenhang op bouwsteen-niveau met de andere leergebieden is geïnventariseerd en beschreven in de toelichting.
- We hebben, onder andere in een aangepaste visie, extra benadrukt hoe belangrijk taal- en rekenbewust vakonderwijs volgens ons is.

Perspectieven

De nieuwe term 'perspectief' voor de bouwstenen 'aard van wetenschap', 'technologie', 'duurzaamheid' en 'gezondheid' (voorheen 'pijlers') wordt niet gewaardeerd en door de vakverenigingen zelfs als een achteruitgang aangemerkt. Ook wordt nog steeds genoemd dat wetenschap en technologie enerzijds en duurzaamheid en gezondheid anderzijds van een andere aard zijn. In overleg met Mens en Maatschappij, die met hetzelfde kader werken, hebben we geconstateerd dat '(maatschappelijke) vraagstukken' precies de lading dekt voor de bouwstenen 'gezondheid' en 'duurzaamheid' maar niet voor 'aard van wetenschap'. Hoewel de bouwsteen 'aard van wetenschap' net als de bouwstenen 'gezondheid' en 'duurzaamheid' bijdraagt aan socialisatie en persoonsvorming, past het niet onder de titel 'vraagstuk'. De aard van wetenschap is meer een kader waardoor het leergebied wordt bekeken. We hebben daarom besloten het bouwsteentype 'perspectief' te splitsen in 'vraagstukken' en 'referentiekaders'. Voor de bouwsteen 'technologie' leek dit in eerste instantie problematisch omdat het onder beide noemers kan vallen. Dit hebben we opgelost door de bouwsteen te splitsen in een referentiekader (aard van technologie) en een maatschappelijk vraagstuk (technologische ontwikkeling).

Techniek en technologie

We kregen nogmaals als feedback dat techniek en/of technologie niet voldoende in het product zijn terug te vinden. We hadden al op verschillende manieren geprobeerd om technologie zichtbaarder te maken in het product, maar blijkens de feedback waren we daar nog onvoldoende in geslaagd. Om hier verandering in te brengen hebben we Gerald van Dijk, lerarenopleider techniek, uitgenodigd om met ons mee te denken hoe we technologie het beste een plek kunnen geven in het product. Dit heeft geleid tot nieuwe input voor een breed scala aan bouwstenen (aard van technologie, technologische ontwikkeling, ontwerpen, modelgebruik en -ontwerp, praktische vaardigheden, systemen, relaties en verbanden, automatische systemen).

Specifieke bouwstenen

De bouwsteenspecifieke feedback is allemaal individueel beoordeeld en al dan niet verwerkt. Een aantal punten kwam vaker terug of was dermate ingrijpend dat het tot grotere veranderingen heeft geleid:

- De formulering van de bouwsteen 'doel-middel' was erg ongelukkig. Door biologische vorm-functie redeneringen en technologische doel-middel redeneringen te combineren ontstond het beeld dat organismen zichzelf aanpassen met als doel te overleven. Dit is duidelijker uit elkaar gehaald.
- In de bouwsteen 'stoffen en reacties' werd een foutief verband gelegd tussen het al dan niet omkeerbaar zijn van een proces en het chemisch of fysisch van aard zijn van dat proces; dit is verwijderd. Ook kregen we veel opmerkingen over het al in de onderbouw van het po aandacht besteden aan deeltjesmodellen. Hoewel wij er, gesterkt door ontwikkelscholen en vakexperts, van overtuigd zijn dat dit wel mogelijk is, is dit niet waar wij willen dat in de onderbouw van het po de nadruk op ligt. Dit hebben we dus naar achter verschoven.
- De bouwstenen van GO 9, Aarde en Klimaat, werden door de KNAG alsnog van onvoldoende kwaliteit beschouwd. De teksten waren te algemeen en niet richtinggevend genoeg, de voorbeelden juist te specifiek. Deze bouwstenen hebben we geheel herschreven.

Antropocentrisme

Vanuit zowel maatschappelijke organisaties als vakverenigingen kregen wij als feedback dat het product te antropocentrisch was. Natuur als doel op zich miste, even als natuurbeleving. Ook ontstond uit het product het beeld dat alle problemen opgelost kunnen worden. Hier zijn we op een aantal manieren mee omgegaan:

- Hoewel natuurbeleving erg tegen het 'hoe' aanligt, hebben we toch, op basis van het examenprogramma biologie havo en vwo, een toevoeging gemaakt aan de bouwsteen aard van wetenschap.
- Omdat relevantie voor de leerling een belangrijk uitgangspunt is in de visie, is het niet verwonderlijk dat veel van onze teksten geschreven zijn vanuit de mens. Toch hebben we op enkele plekken de formulering aangepast om dit iets te verminderen.
- Ook hebben we op een aantal plekken 'omgaan met' naast 'oplossen van' toegevoegd bij het bespreken van problemen, zoals ziektes of klimaatverandering.

3b. Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de producten

Kader

Vooraf leraren uit het vo geven aan dat het kader met zijn verschillende typen bouwstenen een te radicale verandering is voor het onderwijs en niet werkbaar voor leraren. Zij stellen voor het curriculum tot de concepten te beperken. Wij zijn het niet eens met deze feedback. Het curriculum terugbrengen tot alleen de concepten zou een verarming zijn en leiden tot een curriculum dat niet genoeg samenhang kent en belangrijke aspecten van de natuurwetenschappen achterwege laat. Bovendien is onze ervaring tijdens de consultatiebijeenkomsten dat ook leraren die niet eerder met de bouwstenen hebben gewerkt met slechts beperkte instructie uit de voeten kunnen met ons product.

Persoonsvorming en socialisatie

Een groep leraren uit het vo vindt dat er in het leergebied Mens & Natuur geen plek is voor socialisatie en persoonsvorming. Wij zijn het niet eens met deze feedback: wij vinden dat er in ons leergebied veel aanknopingspunten zijn om te werken aan persoonsvorming en socialisatie, denk bijvoorbeeld aan gezond gedrag en het beoordelen van wetenschapsnieuws. Daarbij merken wij op dat meer balans brengen in de hoofddoelen van het onderwijs – persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie - deel is van onze opdracht.

Ruimte voor religie en onderwijs met een religieuze grondslag

In deze laatste consultatieronde hebben zowel ouders als leraren gereageerd vanuit zorg over de ruimte die het voorstel laat om onderwijs te geven vanuit hun eigen grondslag, een op de Bijbel gebaseerd wereldbeeld en een Bijbelse moraal. Het ontwikkelteam waardeert de inbreng en hecht er ook aan dat er ruimte blijft voor scholen om het onderwijs vanuit een eigen visie en waarden vorm te geven. Het team is van mening dat deze ruimte in het voorstel voldoende aanwezig is. Het product schrijft dan ook naar ons beeld geen meningen voor aan leerlingen.

3c. Input en/of feedback meenemen naar de vervolgfase

Specificeren

Leraren uit alle sectoren geven aan dat zij graag specifiekere uitgewerkte doelen zien, zodat bijvoorbeeld duidelijk is wat een leerling moet kunnen of wat ze van een binnenkomende leerling kunnen verwachten. In deze fase van het traject is het echter nog niet de bedoeling om concrete leerdoelen te formuleren. Wij leveren bouwstenen op die input zijn om in een later stadium uit te werken tot leerdoelen. Daarbij merken wij op dat de huidige bouwstenen al veel gedetailleerder zijn dan de kerndoelen zoals deze op dit moment gelden.

BIJLAGE 1: TOELICHTING CONSULTATIEPROCES

Doel en werkwijze van het consultatieproces

Vanaf de start van Curriculum.nu is het uitgangspunt geweest dat op vaste momenten in het ontwikkelproces, de zogenaamde consultatierondes, feedback kon worden gegeven op de tussenproducten van de ontwikkelteams. Het doel van dit consultatieproces was meerledig:

- transparantie over de werkwijze;
- ruime gelegenheid om actief bij te dragen voor eenieder die dat wil en kan;
- voeden van de ontwikkelteams met ideeën, inzichten en commentaar uit de onderwijspraktijk, de wetenschap en de samenleving.

Er hebben vijf consultatierondes plaatsgevonden waarin mensen en organisaties gevraagd en ongevraagd hebben gereageerd op de tussenproducten en concrete consultatievragen van de negen ontwikkelteams. Hiervoor is een online feedbacktool ontwikkeld, die is gebruikt tijdens ronde twee tot en met vijf. Bij de vierde en vijfde consultatieronde zijn er, naast de online feedback, ook bijeenkomsten georganiseerd waar de ontwikkelteams over hun tussenproducten in gesprek zijn gegaan met belangstellenden (vooral leraren, maar ook experts, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en andere geïnteresseerden). Gedurende het gehele proces hebben andere partijen eigen bijeenkomsten en peilingen georganiseerd. Ook deze feedback is waar mogelijk benut.

In elke consultatieronde zijn steeds dezelfde stappen gehanteerd door de ontwikkelteams om (doorgaans in ca. vier tot zes weken na sluiting van de feedbackronde) de ontvangen feedback te analyseren en verwerken. De stappen werden ondersteund door de online feedbacktool en behelzen:

1. Analysefase: Enkele leden van elk ontwikkelteam bepalen gezamenlijk in een werksessie welke thema's uit de ontvangen feedback naar voren komen (denk aan thema's als meertaligheid, of samenhang binnen het leergebied). In een volgende werksessie worden rode lijnen (stellingen die de inbreng van meerdere feedbackgevers verwoorden, zoals denk aan 'elementen in bouwsteen X zijn te ambitieus voor het PO') uit de thema's gedestilleerd.
2. Waarderingsfase: Vervolgens geeft elke lid van het ontwikkelteam een individueel oordeel of een rode lijn wel of niet verwerkt moet worden in het tussenproduct en waarom. Daarna wordt in een gezamenlijke werksessie door het gehele ontwikkelteam bepaald welke rode lijnen wel en niet te verwerken.
3. Editfase: De ontwikkelteams bepalen in een werksessie gezamenlijk welke aanpassingen zij op basis van de feedback aanbrengen in hun (tussen)producten. Na afloop van elke consultatieronde licht elk ontwikkelteam in een consultatieverslag toe welke feedback zij hebben ontvangen en wat zij daarmee hebben gedaan¹. Dit verslag, evenals de ontvangen feedback, wordt openbaar gemaakt via www.curriculum.nu.

Opbrengsten van het consultatieproces

Naast de online feedback en de consultatiebijeenkomsten is op diverse andere manieren feedback ontvangen gedurende het gehele ontwikkelproces. In tabel 1 worden deze verschillende bronnen van feedback en het bereik daarvan kort samengevat.

¹ De consultatieverslagen zijn openbaar en in te zien via www.curriculum.nu

	Bronnen van feedback	Toelichting	Aantal betrokkenen
A	Online feedback in ronde 1 t/m 5	2711 feedback inzendingen	De 2711 afzenders hebben nog vele andere personen betrokken bij het opstellen van de feedback. Het aantal betrokkenen varieerde van ca. 2100 (ronde 4) tot ca. 8200 (ronde 5).
B	Consultatiebijeenkomsten georganiseerd door Curriculum.nu in ronde 4 en 5	vijf grote bijeenkomsten met deelsessies per leergebied	514 deelnemers kwamen naar de bijeenkomsten op 16, 23 januari, 22, 29 mei en 5 juni 2019
C	Bijdragen aan bijeenkomsten georganiseerd door andere partijen door curriculum.nu (doorlopend)	602 bijeenkomsten Plus 167 bijeenkomsten van ontwikkelscholen	onbekend
D	schriftelijke feedback van en gesprekken met vakexperts in ronde 3 en 5	Twee rondes schriftelijke feedback van en twee rondes gesprekken	40 vakinhoudelijke experts
E	Peilingen gehouden door andere partijen onder eigen achterban (doorlopend)	11 peilingen, o.a. van LAKS, Ouders&Onderwijs, KVLO, LKCA	5392 deelnemers

Tabel 1. Bronnen van feedback, toelichting en bereik

Online feedback in ronde 1 t/m 5

In tabel 2 is het aantal inzendingen online feedback per leergebied per feedbackronde weergegeven.

Leergebied	RONDE 1	RONDE 2	RONDE 3	RONDE 4	RONDE 5	TOTAAL
Bewegen & Sport	42	53	47	24	61	227
Burgerschap	105	89	82	41	105	422
Digitale Geletterdheid	64	51	47	21	56	239
Engels MVT	52	50	53	29	107	291
Kunst & Cultuur	78	49	71	34	41	273
Mens & Maatschappij	71	0	62	0	83	216
Mens & Natuur	94	78	64	0	90	326
Nederlands	75	64	79	31	70	319
Rekenen & Wiskunde	51	52	51	65	79	298
ALGEMENE FEEDBACK	0	0	0	0	100	100
TOTAAL	632	486	556	245	792	2711²

Tabel 2: aantal inzendingen in feedbacktool per ronde, per leergebied en in totaal

² Er zijn ook enkele brieven en e-mails met feedback ontvangen die niet (tijdig voor sluiting van de reactietermijn) via de feedbacktool zijn ingediend. In totaal gaat het om ca. 15-20 losse inzendingen. Deze inzendingen zijn in de hierna volgende statistieken NIET opgenomen, ook omdat veel van de relevante gegevens (zoals het aantal en type personen dat aan de inzending heeft bijgedragen) bij dergelijke e-mails niet werden aangegeven.

Wat opvalt is de grote diversiteit in het type organisaties dat feedback heeft ingestuurd: er waren o.a. 435 inzendingen van scholen, 260 van lerarenorganisaties (zoals vakverenigingen), 190 van maatschappelijke organisaties, en 165 van instellingen voor vervolgonderwijs (waaronder ook lerarenopleidingen).

De inzenders van de feedback hebben bovendien heel veel mensen betrokken bij het opstellen van de feedback³.

	RONDE 1	RONDE 2	RONDE 3	RONDE 4	RONDE 5
Aantal inzendingen	632	486	556	245	792
Aantal personen die hebben bijgedragen aan inzendingen (afgerond)	7600	6400	6200	2100	8200

Tabel 3: aantal inzendingen per ronde en aantal personen dat aan inzendingen heeft bijgedragen

Ook hier is sprake van een grote diversiteit:

- ca. 8500 leerlingen PO en VO, vooral via LAKS-peilingen en ontwikkelscholen benaderd;
- ca. 5500 leraren VO;
- ca. 2600 professionals uit MBO, HBO en WO;
- ca. 2900 leraren PO;
- ca. 2300 professionals uit een maatschappelijke organisatie;
- ca. 1750 ouders;
- ca. 1400 lerarenopleiders;
- ca. 750 personen uit het bedrijfsleven;
- Een relatief grote groep valt onder de categorie "anders", waar bijv. ook ruim 1700 ondertekenaars van een petitie over levensbeschouwing in het onderwijs.

De meeste feedback was positief-kritisch van toon en richtte zich op de inhoud van de tussenproducten. Negatieve reacties gingen met name over nut en noodzaak van de curriculumherziening en over het proces, in het bijzonder de vraag of er voldoende bekendheid en draagvlak onder leraren is. De inhoud van de feedback is in te zien op <https://consultatie.curriculum.nu/antwoorden/>. De wijze waarop deze feedback is verwerkt, is beschreven in de consultatieverslagen.

Consultatiebijeenkomsten

In ronde 4 en 5 zijn er voor en door elk ontwikkelteam consultatiebijeenkomsten georganiseerd om de (tussen)producten te bespreken met een brede groep betrokkenen. Het doel van deze consultatiebijeenkomsten was om:

- Feedbackgevers de gelegenheid te bieden om rechtstreeks in dialoog te gaan met de ontwikkelteams, maar ook met elkaar;
- Ook onderwerpen en werkvormen aan bod te laten komen, die zich minder goed leenden voor de online feedbacktool.

Een overzicht van bijeenkomsten en het aantal deelnemers is opgenomen in tabel 4.

³ De hier genoemde aantallen zijn gebaseerd op zelfrapportage door de inzenders. Vaak hebben dezelfde personen bijgedragen in meerdere rondes en/of aan meerdere leergebieden. De bijdragen per ronde kunnen daarom niet zondermeer bij elkaar worden opgeteld, omdat daarmee dubbeltellingen zouden ontstaan. Het precieze aantal individuen dat heeft bijgedragen aan de feedback is derhalve niet met zekerheid te bepalen.

De waardering van de deelnemers voor deze sessie was hoog⁴, bleek uit evaluatie achteraf. Met name was er waardering voor de gelegenheid om ook de inbreng van andere deelnemers te horen, en de openheid en belangstelling van de ontwikkelteamleden voor de input en de feedbackgevers.

leergebied	16 januari 2019	23 januari 2019	22 mei 2019 voor leraren PO/VO	29 mei 2019	5 juni 2019	TOTAAL
Bewegen & Sport	4	3	0	8	27	42
Burgerschap	18	17	12	5	9	61
Digitale Geletterdheid	10	4	6	6	6	32
Engels/MVT	7	17	14	9	9	56
Kunst & Cultuur	13	10	3	7	13	46
Mens & Maatschappij	14	12	7	6	2	41
Mens & Natuur	11	16	4	11	10	52
Nederlands	9	16	9	19	20	73
Rekenen & Wiskunde	3	14	11	8	8	44
Leergebied-overstijgende deelnemers	19	31	0	7	10	67
TOTAAL	108	140	66	86	114	514

Tabel 4: aantal deelnemers per leergebied bij de door Curriculum.nu georganiseerde consultatiebijeenkomsten

Door andere partijen georganiseerde bijeenkomsten

Naast de 'eigen' consultatiebijeenkomsten verzorgden de leden van de ontwikkelteams en ondersteuners van Curriculum.nu regelmatig bijdragen (in de vorm van workshops, presentaties, e.d.) tijdens bijeenkomsten die door andere partners werden georganiseerd.

Gedurende het traject is aan zeker 602 van deze externe bijeenkomsten bijgedragen. Dat betreft zowel grote bijeenkomsten, zoals de congressen van de VO-raad en de AVS, als vele kleinere bijeenkomsten zoals studiedagen verspreid over het land die worden georganiseerd door schoolbesturen, (vak)verenigingen, meesterschapsteams, netwerkorganisaties e.d. In tabel 5 is het aantal bijeenkomsten per ontwikkelronde per leergebied opgenomen. NB: Het aantal deelnemers aan elk van deze bijeenkomsten is niet geregistreerd en dus ook niet opgenomen. Het aantal deelnemers aan dergelijke bijeenkomsten is niet geregistreerd, maar het gaat om duizenden personen.

leergebied	Ronde 1	Ronde 2	Ronde 3	Ronde 4	Ronde 5	TOTAAL
Bewegen & Sport	11	10	13	13	8	55
Burgerschap	13	15	19	4	2	53
Digitale Geletterdheid	6	13	7	8	4	38
Engels/MVT	18	18	22	3	4	65

Kunst & Cultuur	20	19	17	12	9	77
Mens & Maatschappij	7	7	8	4	4	30
Mens & Natuur	16	10	10	7	8	51
Nederlands	18	18	15	12	15	78
Rekenen & wiskunde	8	12	5	13	8	46
Leergebied-overstijgend	15	25	19	29	21	109
Totaal per fase	132	147	135	105	83	602

Tabel 5: aantal door externe partijen georganiseerde bijeenkomsten per leergebied, per ronde

Daarnaast hebben er 167 bijeenkomsten op ontwikkelscholen plaatsgevonden.